

Курач М. С.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ХУДОЖНЬО-ПРОЕКТНИХ ЗНАНЬ І УМІНЬ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті визначаються і обґрунтовуються критерії та показники сформованості художньо-проектних знань й умінь у майбутніх учителів технологій. На основі визначених показників виокремлюються чотири рівні художньо-проектної підготовки студентів. Подається характеристика репродуктивного, частково-перетворювального, реконструктивного та творчого рівнів художньо-проектних знань і умінь майбутніх учителів технологій. Рівень сформованості художньо-проектних знань й умінь студентів встановлювався у процесі тривалих психолого-педагогічних спостережень, індивідуальних бесід з викладачами та студентами, за результатами аналізу поточної успішності студентів та виконання тестових завдань і художнього-проектних задач репродуктивного, проблемно-пошукового та творчого характеру.

Ключові слова: майбутні учителі технологій, художньо-проектна підготовка, критерії оцінювання, рівень знань та умінь, тестові завдання, художньо-проектна задача, педагогічний контроль.

Успішне розв'язання майбутніми вчителями технологій різнорівневих художньо-проектних завдань можливе лише за умови належного володіння ними відповідними теоретичними знаннями, широким спектром творчих умінь і навичок, наявності професійних й особистісних якостей, необхідних для творчої художньо-проектної діяльності, спрямованої на естетизацію предметного середовища.

Теоретичні і методичні засади формування у майбутніх учителів технологій художньо-проектних знань й умінь є предметом нашого багаторічного дослідження та представлені в ряді наукових публікацій і розкриті у навчально-методичних посібниках [4, 5] та ін. Відповідно, з метою підтвердження базових положень нашого дослідження та перевірки ефективності розробленої нами моделі методичної системи формування у студентів художньо-проектних знань й умінь необхідністю стало проведення науково-педагогічного експерименту.

Виявлення результатів дослідно-експериментальної роботи пов'язане з проблемою вибору критеріїв і показників, що дають змогу об'єктивно встановити рівень сформованості художньо-проектних знань й умінь у майбутніх учителів технологій.

Визначення критеріїв і показників, а також рівнів сформованості художньо-проектних знань й умінь здійснювалося на основі науково-теоретичних положень, представлених в працях С. Архангельського [1], Ю. Бабанського [2], С. Гончаренка [3], І. Якиманської [8] та ін. Вченими-

дослідниками науково обґрунтовуються й використовуються різні критерії оцінювання успішності перебігу процесу навчання та його результатів.

Термін "критерій" – означає засіб для судження; ознака, на підставі якої проводиться оцінка, визначення або класифікація чого-небудь; мірило оцінки [7]. Розробка критеріїв для оцінки педагогічних явищ завжди викликала певні труднощі, оскільки сам предмет педагогіки є складним і багатогранним у своїх проявах. Аналіз наукової літератури і результатів досліджень засвідчує розмаїття підходів до визначення критеріїв у педагогіці. Зокрема, критерієм оптимальності у навчанні Ю. Бабанський називає досягнення кожним учнем (студентом) такого рівня успішності, вихованості й розвиненості, який відповідає його реальним навчальним можливостям в зоні найближчого розвитку [2].

Досліджуючи критерії сформованості особистісно орієнтованої навчально-пізнавальної діяльності, І. Якиманська виокремлює навчально-пізнавальні вміння, знання та суб'єктивні відчуття (особистий досвід діяльності) [8]. Для оцінювання сформованості навчально-пізнавальної діяльності й активності особистості С. Архангельський пропонує такі критерії: знання, способи діяльності, ставлення до діяльності, самооцінка, самовизначення [1].

У дослідженнях Н. Матяш запропоновано критерії та показники ефективності підготовки майбутніх учителів технології до навчання школярів творчій проектній діяльності. На думку автора, для вибору критеріїв необхідно визначити ознаки, що задовольняють їх реальне визначення: об'єктивність, комплексність, інтегративність, адекватність (валідність). Об'єктивність полягає у тому, що критерії повинні однозначно оцінювати реальний стан об'єкта або процесу в конкретний часовий період. Комплексність й інтегративність критеріїв взаємопов'язані та визначають повноту охоплення й інтегрування усіх істотних характеристик досліджуваного явища або процесу. Адекватність (валідність) вказує на відповідність критеріїв та їх придатність для оцінки тих процесів, явищ, станів чи якостей особистості, які цікавлять дослідника [6]. При цьому головною вважаємо тезу, що сукупність критеріїв оцінювання має включати як кількісні, так і якісні показники.

Відповідно **метою** нашого дослідження є визначення критеріїв і показників сформованості художньо-проектних знань та умінь у майбутніх учителів технологій і на їх основі характеризування рівнів художньо-проектної підготовки студентів.

Зважаючи на вище викладене, для якісної оцінки рівня сформованості художньо-проектних знань й умінь студентів нами виділені такі основні критерії (когнітивний та операційний) і показники:

Когнітивний критерій:

1. Змістовність знань (відповідність змісту навчання), що включає знання:

- основних понять художньо-проектної діяльності (дизайн, графічний дизайн, технічна естетика, формоутворення, композиція, ергономіка та ін.);
- ергономічних й економічних вимог до об'єктів художнього проектування;
- способів продуктивної предметно-перетворювальної діяльності;
- структури, етапів і змісту творчої художньо-проектної діяльності;
- класифікації навчальних творчих проектів за напрямками та змістом;
- основних вимог до об'єктів художнього проектування (графічних, естетичних, ергономічних, технологічних, функціональних та ін.), критеріїв оцінювання виконаних художніх проектів та їх захисту;
- правил побудови композиції, засобів і прийомів композиційного рішення;
- законів кольорознавства, правил складання й застосування контрасту і нюансу у колірному рішенні композиції тощо;
- принципів застосування кольору у художньому проектуванні (конструктивний, лаконічний, композиційний, функціональний, експлуатаційний);
- способів здійснення різних видів художньо-проектної діяльності (ескізування, моделювання, макетування та ін.).

2. Якість знань – правильність, повнота, осмисленість, глибина, гнучкість, дієвість, системність, міцність.

3. Рівень прояву мисленнєвих операцій – вміння аналізувати, синтезувати, класифікувати, узагальнювати, порівнювати, абстрагувати тощо;

4. Ступінь самостійності при застосуванні набутих знань.

Операційний критерій:

1. Сформованість художньо-проектних умінь:

– здійснювати аналіз передпроектної ситуації, тобто проводити пошук й обґрунтувати соціально-економічну потребу в об'єкті проектування, здобувати необхідну інформацію, користуватися банком проектів, вивчати інтелектуальні та матеріальні можливості, формулювати загальні риси майбутнього проектного образу об'єкту проектування як художньої моделі;

– формулювати проблему, визначати цілі, завдання, зміст, засоби, методи художньо-проектної діяльності, обґрунтовувати вимоги до об'єкту проектування (функціональні, ергономічні, екологічні, морфологічні, конструктивні, технологічні, художньо-естетичні та ін.), виявляти ознаки, що створюють достатнє уявлення про художньо-проектний образ об'єкту, визначати проектну дизайн-концепцію;

– виконувати різноманітні види зображень (клаузури, ескізи, схеми, креслення та ін.) традиційними методами або з допомогою інформаційних технологій;

– здійснювати вибір та обґрунтування пропозицій щодо об'єкту проектування, тобто за допомогою клаузур, ескізів, схем, креслень, текстових пояснень аргументувати оптимальний типаж і запропонувати

перспективний ряд базових моделей об'єкту проектування;

– розробляти завершальний ескізний та технічний проекти узгодженого варіанту об'єкту проектування, який містить основні принципові дизайн-рішення та зумовлює його завершеність, гармонійність, і в образі якого розкрита ідейно-тематична основа проектного задуму та соціально-культурний зміст;

– підбирати необхідні матеріали, інструменти та раціонально організувати індивідуальне робоче місце з дотриманням санітарно-гігієнічних умов, правил техніки безпеки та культури праці;

– виконувати кінцевий варіант морфологічної та технологічної форми у матеріальному вигляді прототипу виробу (моделі, макету та ін.) з дотриманням композиційно-пластичних, кольорографічних, фактурних й ергономічних вимог, а також текстовий виклад з обґрунтування ідеї та змісту дизайнерських рішень об'єкту проектування;

– давати художньо-естетичну, конструкторську, технологічну, функціональну, ергономічну, економічну оцінку об'єкту проектування.

Процес виявлення рівня сформованості художньо-проектних знань й умінь студентів здійснювався з урахуванням встановлених вище критеріїв і показників, які складають якісну оцінку навчально-пізнавальної діяльності студентів. Крім того, бралися до уваги й кількісні показники, одержані на основі аналізу результатів педагогічного діагностування.

Таким чином рівень сформованості художньо-проектних знань й умінь студентів встановлювався у процесі тривалих психолого-педагогічних спостережень, індивідуальних бесід з викладачами та студентами, за результатами аналізу поточної успішності студентів та виконання тестових завдань і художнього-проектних задач репродуктивного, проблемно-пошукового та творчого характеру. Аналіз одержаних результатів уможливив окреслення якісної оцінки сформованості художньо-проектних знань й умінь майбутніх учителів технологій та ранжування їх за рівнями.

Репродуктивний (низький) рівень сформованості художньо-проектних знань й умінь майбутніх учителів трудового навчання та технологій характеризується: 1) відсутністю цілісної системи теоретичних і практичних знань основ художнього проектування; 2) слабкою узгодженістю художньо-проектних знань з відповідними вміннями і навичками; 3) нездатністю до організації творчої навчально-пізнавальної діяльності, особливо при виконанні художньо-проектних завдань та втілення їх у матеріалі; 4) відсутністю професійно значущих якостей, зокрема: почуття гармонії, цілісності, художньої виразності, композиційної і стильової єдності тощо; 5) низьким рівнем креативних здібностей; 6) неспроможністю виконувати художньо-естетичну, конструкторську, технологічну, функціональну, ергономічну, економічну оцінку об'єкту проектування; 7) низьким рівнем готовності до організації художньо-проектної та техніко-технологічної діяльності школярів.

Репродуктивний рівень сформованості художньо-проектних знань й умінь свідчить про слабе володіння студентом понятійним апаратом науки, знання лише окремих методів оцінки (аналізу) творчих проектів як у художньо-естетичному, конструкторсько-технологічному та інших аспектах. Студенти не здатні розв'язувати завдання творчого характеру, а відтворюють лише знайомі й апробовані прийоми діяльності. У результаті, в таких студентів проявляється пасивне і навіть негативне ставлення до процесу навчання художнього проектування. Проте, усвідомлюючи особисті труднощі у здійсненні навчально-пізнавальної діяльності, вони разом з викладачем здійснюють спроби відтворення та перетворення засвоєної інформації з метою розв'язання поставлених художньо-проектних завдань.

Студенти з низьким рівнем сформованості художньо-проектних знань й умінь здебільшого не справляються з виконанням тестових завдань та художнього-проектних задач творчого характеру.

Частково-перетворювальний (середній) рівень сформованості художньо-проектних знань й умінь має такі особливості: 1) поверхневе й неусвідомлене розуміння цілісної системи теоретичних і практичних знань основ художнього проектування; 2) недостатня узгодженість художньо-проектних знань з відповідними умінями і навичками; 3) низький рівень володіння умінями організації творчої навчально-пізнавальної діяльності при виконанні художньо-проектних завдань та втілення їх у матеріалі; 4) слабкий прояв відповідних професійно значущих якостей особистості та здібностей до креативності; 5) недостатній рівень сформованості вмій виконувати художньо-естетичну, конструкторську, технологічну, функціональну, ергономічну, економічну оцінку об'єкту проектування; 6) недостатній рівень готовності до організації художньо-проектної та техніко-технологічної діяльності школярів.

Частково-перетворювальний рівень сформованості художньо-проектних знань й умінь свідчить про частково-перетворювальний характер діяльності студентів, що проявляється у належному володінні і вмінні оперувати сукупністю засвоєних знань. У процесі художнього проектування студенти допускають значну кількість помилок, їм потрібна постійна допомога та консультація з боку викладача. Студенти не можуть однозначно окреслити цілі навчальної діяльності та створити умови для їх успішної реалізації; не здатні доповнити систему знань новими відомостями, а також скористатися системою знань для розв'язання навчальних проблем, що вимагають встановлення нових зв'язків між поняттями. Водночас ці студенти готові до пошуку й засвоєння нового досвіду художньо-проектної діяльності, свідомо прагнуть до якісних особистісних змін.

Студенти з середнім рівнем сформованості художньо-проектних знань й умінь частково виконують тестові завдання, проте зовсім не справляються з розв'язанням художнього-проектних задач творчого характеру.

Реконструктивний (достатній) рівень сформованості художньо-проектних знань й умінь зумовлюється:

1) оптимальним володінням цілісною системою теоретичних і практичних знань основ художнього проектування;

2) середнім проявом професійних ознак узгодженості художньо-проектних знань з відповідними вміннями і навичками;

3) належним рівнем володіння вміннями організації творчої навчально-пізнавальної діяльності при виконанні художньо-проектних завдань та втілення їх у матеріалі;

4) стабільними ознаками прояву здібностей до творчого мислення у процесі виконання художньо-проектних завдань;

5) відповідним, проте нестійким проявом професійно значущих якостей (відчуття гармонії і пластики, цілісності, образної уяви та ін.), необхідних для успішної художньо-проектної діяльності;

6) достатнім рівнем сформованості вмінь здійснювати художньо-естетичну, конструкторську, технологічну, функціональну, ергономічну, економічну оцінку об'єкту проектування;

7) достатньо високим проявом готовності до організації художньо-проектної та техніко-технологічної діяльності школярів.

Реконструктивний рівень сформованості художньо-проектних знань й умінь характеризує реконструктивний тип навчально-пізнавальної діяльності студентів, здатність до використання системи знань й умінь для успішного розв'язання як типових, так і нетипових завдань. Навчально-виробничі ситуації, що вимагають аргументації й аналізу не викликають особливих труднощів, спостерігається яскраво виражена здатність до адекватної самооцінки власної художньо-проектної діяльності. Студенти здебільшого здатні до виконання завдань творчого характеру, проте їх розв'язання не відрізняється особливою оригінальністю. Студенти працюють організовано, самостійно контролюють і планують власну художньо-проектну діяльність.

Студенти з реконструктивним рівнем сформованості художньо-проектних знань й умінь здебільшого успішно виконують тестові завдання, проте у відповідях зустрічаються неточності, пов'язанні з неправильним розумінням умови завдання або усвідомленням способів його розв'язання. Творчі художньо-проектні задачі студентами розв'язуються лише частково та мають здебільшого реконструктивний характер.

Творчий (високий) рівень сформованості художньо-проектних знань й умінь має такі особливості:

1) володіння на високому рівні цілісною системою теоретичних і практичних знань у галузі художнього проектування;

2) стійкий прояв професійних ознак узгодженості художньо-проектних знань з відповідними вміннями і навичками;

3) вміння організовувати творчу навчально-пізнавальну діяльність у

процесі виконання художньо-проектних завдань та втілення їх результатів у матеріалі;

4) яскравий прояв художньо-проектних здібностей у процесі виконання художньо-проектних завдань творчого характеру;

5) наявність професійно значущих якостей (відчуття гармонії і пластики, цілісності, образної уяви тощо), необхідних для успішної художньо-проектної діяльності;

6) високий рівень сформованості вмінь здійснювати художньо-естетичну, конструкторську, технологічну, функціональну, ергономічну, економічну оцінку об'єкту проектування;

7) висока мотивація і готовність до організації творчої художньо-проектної та техніко-технологічної діяльності школярів.

Творчий рівень сформованості художньо-проектних знань й умінь свідчить про творчий характер діяльності студентів, що проявляється у професійному володінні понятійним апаратом науки, міцності знань в галузі дизайну, композиції, методики художньо-проектної діяльності. У практичній роботі студенти проявляють високий ступінь самостійності, характеризуються бездоганним застосуванням художньо-проектних знань й умінь. Виконані майбутніми вчителями технологій художньо-проектні завдання вирізняються оригінальністю і неповторністю. Студенти здатні до самостійного здобуття нових знань та способів творчої діяльності, беруть відповідальність за результати своєї роботи. Студенти адекватно оперують основними поняттями, висувають оціночні судження, а також формулюють висновки, що відзначаються теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій.

Студенти з високим рівнем сформованості художньо-проектних знань й умінь успішно виконують тестові завдання та художньо-проектні задачі творчого характеру.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, підбір, аналіз та узагальнення критеріїв і показників сформованості в студентів – майбутніх учителів технологій художньо-проектних знань і умінь дозволяють здійснити об'єктивний підхід щодо їх виявлення та ранжування. В свою чергу, об'єктивний контроль якості підготовки студентів уможливить визначення ефективності експериментальної методики їх навчання. Перспективами подальшого нашого дослідження буде характеристика та порівняння результатів художньо-проектної підготовки студентів контрольних та експериментальних груп.

Використана література:

1. *Архангельский С. И.* Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / С. И. Архангельский. – М. : Высшая школа, 1980. – 368 с.
2. *Бабанский Ю. К.* Избранные педагогические труды / [сост. Ю. К. Бабанский ; авт. вступ. ст. Г. Н. Филонов, Г. А. Победоносцев, А. М. Моисеев ; авт. коммент. А. М. Моисеев] ; Акад. пед.

- наук СССР. – М. : Педагогика, 1989. – 558 с. – (Труды действительных членов и членов-корреспондентов Академии педагогических наук СССР).
3. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – К. – Вінниця : ДОВ “Вінниця”, 2008. – 278 с.
  4. Курач М. С. Концептуальні засади формування цілісного художньо-проектного знання майбутнього вчителя технологій / М. С. Курач // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Вип 45 : збірник наукових праць / за заг. ред. Д. Е. Кільдерова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – С. 172-178.
  5. Курач М. С. Художнє проектування : композиція і графіка моделей одягу : навчальний посібник / М. С. Курач, М. П. Олексюк – Кременець : ВЦ КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2016. – 72 с. ; іл.
  6. Матяш Н. В. Подготовка будущих учителей технологии к обучению школьников проектной деятельности : монография / Н. В. Матяш, Н. З. Семенова. – Брянск : БГПУ, 2000. – 256 с.
  7. Словарь-справочник по педагогике / авт.-сост. В. А. Мижериков ; под общ. ред. П. И. Пидкасистого. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – 448 с.
  8. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. С. Якиманская. – М. : Сентябрь, 1996. – 96 с.

References :

1. Arhangel'skiy S. I. Uchebnyiy protsess v vyisshyey shkole, ego zakonomernyye osnovy i metody / S. I. Arhangel'skiy. – М. : Vysshaya shkola, 1980. – 368 s.
2. Babanskiy Yu. K. Izbrannyye pedagogicheskie trudy / [sost. Yu. K. Babanskiy ; avt. vstup. st. G. N. Filonov, G. A. Pobedonostsev, A. M. Moiseev ; avt. Komment. A. M. Moiseev] ; Akad. Ped. nauk SSSR. – М. : Pedagogika, 1989. – 558 s. – (Trudy deystvitelnykh chlenov i chlenov-korrespondentov Akademii pedagogicheskikh nauk SSSR).
3. Honcharenko S. U. Pedagogichni doslidzhennia. Metodolohichni porady molodym naukovtsiam / S. U. Honcharenko – К.-Vinnytsia : DOV “Vinnytsia”, 2008. – 278 s.
4. Kurach M. S. Kontseptualni zasady formuvannia tsilisnoho khudozhno-proektnoho znannia maibutnoho vchytelia tekhnolohii / M. S. Kurach // Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedagogichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia № 5 : Pedagogichni nauky : realii ta perspektyvy. – Vyp 45 : zbirnyk naukovykh prats / za zah. Red. D. E. Kilderova. – К. : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2014. – S. 172-178.
5. Kurach M. S. Khudozhnie projektuvannia: kompozytsiia i hrafiika modelei odiahu: navchalnyi posibnyk / M. S. Kurach, M. P. Oleksiuk. – Kremenets : VTs KOHPA im. Tarasa Shevchenka, 2016. – 72 s. ; il.
6. Matyash N. V. Podgotovka buduschih uchiteley tehnologii k obucheniyu shkolnikov proektnoy deyatel'nosti : monografiya / N. V. Matyash, N. Z. Semenova. – Bryansk : BGPU, 2000. – 256 s.
7. Slovar-spravochnik po pedagogike / avt.-sost. V. A. Mizherikov ; pod obsch. red. P. I. Pidkasytogo. – М. : TTs Sfera, 2004. – 448 s.
8. Yakimanskaya I. S. Lichnostno-orientirovannoe obuchenie v sovremennoy shkole / I. S. Yakimanskaya. – М. : Sentyabr, 1996. – 96 s.

КУРАЧ Н.С. Особенности определения уровня художественно-проектных знаний и умений в будущих учителей технологий.

В статье определяются и обосновываются критерии и показатели сформированности художественно-проектных знаний и умений у будущих учителей технологий. На основе определенных показателей выделяются четыре уровня художественно-проектной подготовки студентов. Дается характеристика репродуктивного, частично-преобразовательного, реконструктивного и творческого уровней художественно-проектных знаний и умений будущих учителей технологий. Уровень сформированности художественно-проектных знаний и умений студентов устанавливался в процессе длительных психолого-педагогических наблюдений, индивидуальных бесед с преподавателями и студентами, по результатам анализа текущей успеваемости студентов, выполнения тестовых заданий и решения художественно-

проектных задач репродуктивного, проблемно-поискового и творческого характера.

Ключевые слова: будущие учителя технологий, художественно-проектная подготовка, критерии оценки, уровень знаний и умений, тестовые задания, художественно-проектная задача, педагогический контроль.

KURACH M. Peculiarities of determining the art and design knowledge and skills of the future teachers of technology.

The article determines and proves the criteria and indicators of formation of art and design knowledge and skills of the future teachers of technology. Four levels of art and design students' training are distinguished on the basis of the determined indicators. The characteristics of reproductive, partially converting, reconstructive and creative levels of art and design knowledge and skills of future teachers of technology is suggested. The level of formation of art and design knowledge and skills was set up in the process of long-term psychological and pedagogical observation, individual interviews with teachers and students, according to the analysis of the current students' progress, doing tests, art and design tasks of reproductive, problem-search and creative nature.

Keywords: future teachers of technology, art and design training, criteria of evaluation, the level of knowledge and skills, tests, art and design task, pedagogical control.

УДК 378.637.016:78

Ленд'єл-Сяркевич А. А.

ЕСТЕТИЧНІ КАТЕГОРІЇ ПРЕКРАСНОГО Й ПІДНЕСЕНОГО ЯК СВІТОГЛЯДНІ ДОМІНАНТИ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ В ЕТНОКУЛЬТУРНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

У статті розглядаються особливості елементів етнонаціональної структури українського суспільства, розкривається роль естетичних цінностей в уявленнях українського етносу та відповідні наслідки для етнонаціонального розвитку української держави, які впливають на формування етнокультурної підготовленості майбутнього вчителя музики.

Ключові слова: етнокультурна підготовка, навчальна діяльність, професійні здібності, професійна індивідуальність.

Зростання етнізації освіти наприкінці ХХ – початку ХХІ століття мало значний вплив на систему професійної мистецької освіти майбутніх учителів музики. Серед чинників, які вплинули на цей процес, можна умовно виокремити політичні, соціально-економічні, соціально-культурні та наукові. Ці галузі суспільного буття у всі часи відігравали істотну роль у становленні сфери освіти, додаючи їй певну спрямованість і формуючи характер освітніх парадигм. На посилення етнічної складової в освіті вплинули, з одного боку, ідеї “транснаціоналізму”, “глобалізації”, з іншого – загострення проблем актуалізації відмінностей – національних, культурних, гендерних, расових, релігійних. Інтеграційні тенденції, універсалізм, який